

Jasna Horvat

VILIKON

BIBLIOTEKA
OTVORENA KNJIGA

Izdaje
Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktor
PETRA LJEVAK

Urednica
NIVES TOMAŠEVIĆ

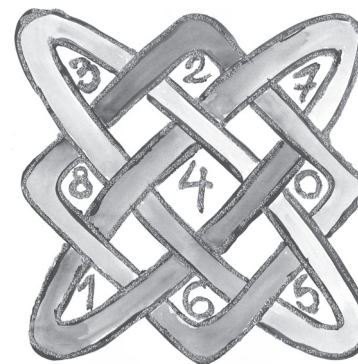
Jasna Horvat
VILIKON

Zagreb, rujan 2012.

Ako ova shema nije pogrešna, neki će čitatelj Kublaj-kana sanjati, jedne noći od koje nas dijele stoljeća, kakav mramorni kip, ili neku glazbu. Taj čovjek ne će znati da su još dvojica sanjala; možda niz snova nema kraja, možda je ključ u posljednjem.

JORGE LUIS BORGES, *COLERIDGEOV SAN*

© Jasna Horvat i Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem XXX

ISBN 978-953-303-XXX

Knjiga je objavljena uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

S A D R Ź A J

Prisluškivati	11
---------------	----

PRVI RED

O prošlom dobu i vilinskim odlikama

23

POLJE 3 O prošlom dobu, vilinskim rađanjima i kako su vile dobile ime	26
(1) Zlatno doba	28
(2) Vilinska rađanja	31
(3) Vilinsko ime	33
POLJE 2 O bjelinama i vilinskoj kosi	37
(1) Vilinske bjeline	40
(2) Vilinska kosa	41
POLJE 7 O vilinskom drveću, bilju, životinjama, strijeljanjima, kopitima, žrtvama i stanovima	46
(1) Vilinsko drveće	50
(2) Vilinsko bilje	56
(3) Vilinske životinje	69
(4) Vilinska kopita	72
(5) Vilinska strijeljanja	73
(6) Vilinski stanovi	74
(7) Vilinske žrtve	86

DRUGI RED

*O vilinskim navikama, zračnim vilama i razlozima
zbog kojih se vile ne pojavljuju*

95

POLJE 8 O vilinskim pjesmama i kolima, igralištima i vijalištima, predivima, mlijeku, knjizi i istini, kupanjima, vodici i bolestima 99

(1) Vilinska pjesma	101
(2) Vilinska kola	102
(3) Vilinska igrališta i vijališta	106
(4) Vilinsko predivo	108
(5) Vilinsko mlijeko	109
(6) Vilinska knjiga i istine	110
(7) Vilinska kupanja	135
(8) Vilenine – vilinske bolesti	136

POLJE 4 O zračnim vilama: oblakinjama, vjetrenicama, poledicama i vijornim vilama, munjevnim i daždevnim vilama, ladaricama 141

(1) Oblakinje	146
(2) Vjetrenice i poledice	147
(3) Ladarice	149
(4) Vijorne, munjevine i daždevne vile	155

POLJE 0 O tome kada se vile ne pojavljuju 161

TREĆI RED

O pobratimstvu s vilama, o zemnim i vodenim vilama

167

POLJE 1 O pobratimstvu s vilama 170

(1) Pobratimstvo s vilama	173
---------------------------	-----

POLJE 6 O gorskim vilama, vilama bojovnicama, ubojnicama i ukopnicama, poljskim vilama, vidaricama, proročicama i glasonošama, te o samovilama 180

(1) Gorske vile	183
(2) Vile bojovnice, ubojnice i ukopnice	188
(3) Poljske vile	193
(4) Vidarice	195
(5) Vile proročice i glasonoše	213
(6) Samovile	214

POLJE 5 O vodenim vilama, morskim djevicama, povodkinjama, eusaljama (rusalkama) i štringama te o vilama brodaricama 221

(1) Vodene vile	229
(2) Morske djevice (diklice, puce)	231
(3) Povodkinje (rječanke, jezeranke, slapovkinje)	232
(4) Rusalke (eusalje) i štringe	234
(5) Brodarice	236

Zapisivati 241

Tri pripovjedača i tri životopisa 255

Marko Emilio Polo 256

Kublaj-kan 260

Jasna Horvat 263

Kazalo pojmova o vilama 269

Prisluškivati

Čitanja su prisluškivanja. Neovisno čita li se pjesma, opisani san, roman ili pripovijetka. Tako sam razmišljala držeći u rukama Pamukov *Snijeg*. Nekoliko puta vraćala sam se jednom te istom odlomku. Na tom mjestu taj pisac (Pamuk) pisao je o drugom piscu (Coleridgeu) i njegovu čudesnom snoviđenju (Kublaj-kanu) pretvorenom u pjesmu. Za svaki slučaj, Pamukov odlomak pročitala sam naglas.

Svatko tko je imalo upućen u englesku poeziju, sjetit će se bilješke koju je Coleridge zapisao na početku svoje pjesme *Kublaj-kan*. U zaglavlju te pjesme s podnaslovom *Fragment jedne pjesme*, prizora viđena u snu, Coleridge objašnjava kako je pod utjecajem nekoga jakog lijeka koji je onomad bio prisiljen uzimati zbog bolesti (radilo se zapravo o opijumu, a pušio ga isključivo iz užitka) pao u dubok san tijekom kojega je ugledao rečenice iz knjige koju je čitao prije nego li je zaspao: u tom predivnom snu te su se rečenice pretvorile u pjesmu! Ta je pjesma bila čudo nastalo samo od sebe, njezino stvaranje nije zahtijevalo ni trunke pjesnikova misaonog napora. I, što je još divnije, nakon što se probudio, Coleridge se posve jasno sjećao: zapamtio je svaku njezinu riječ! Zato je odmah preda se stavio papir, pero i mastilo, i dao se u zapisivanje, a stih je slijedio za stihom.

Pomislila sam da je posrijedi neka prijevara. Ili Pamuk nije dobro čitao Coleridgea ili ja ne čitam dobro Pamuka. Posegnula sam za Coleridgeovom pjesmom i provjerila svako njezino slovo, svaki njezin red. Naslov je bio znakovit: *Kublaj-kan (ili vizija iz sna)*.

Kublaj-kan**ili vizija iz sna, nedovršeno djelo**

Samuel Taylor Coleridge
(prijevod Luke Paljetka)

U Ksanaduu Kublaj-kan
Palaču sazda za svoj hir,
Gdje Alf svet teče noć i dan,
Kroz ponor ljudskom oku stran
 K moru u crn vir.
To plodno tlo dok seže vid
Kule opasuju i zid;
Vijugav potok tu kroz vrt romoni,
Tu tamjanovci cvjetni šire kad,
I tu su šume drevne kao oni
Bregovi s kojih svježi steru hlad.
Ali, oh, jaz tajanstveni taj pada
Niz zelen brijeg gdje cedar širi sjene!
Divlji kraj, svet i uklet, ko da vlada
Njim žena što, dok sja blijed mjesec, jada
Za ljubavnikom demonskim i vene!
A iz tog jaza, s neprekidnim hukom.
Kao da zemlja brzo dahće s mukom,
Mlazovi silni povremeno buknu,
A između njih, kidajući ih, suknu
Krupni komadi stijenja, poput grada
Il' pljeve što iz vršilica pada;
I kroz to stijenje što pleše i drobi,
Sveta se rijeka iznenada probi.
Pet milja se ko zmija lijeno vila
Šumom i dolom, tekuć' noć i dan,
Da bi kroz ponor ljudskom oku stran,

Bučno se u mrtvo more slila;
I Kublaj-kan ču kroz taj huk i bat
Glas predaka što proriču mu rat!
 Sjena se palače tu rasu
 U vale kao pjena;
 Pjesma se začu u tom času
 S izvora tog i stijena.
To čudo bje što nema ga u zbilji,
Sunčani dvorac na ledenoj špilji!
 Uz cimbal jednu djevojku
 U snu jednom vidjeh ja:
 Abisinija dom bje toj
 Djevojci što uz cimbal svoj
 Pjeva o gori Abora.

Oživjeti u sebi
Da znam taj pjev i čas,
Preushićen bih bio te bi',
Pjevajući na sav glas,
Sazidao taj dvor od zraka,
Taj sunčan dvor, tu špilju, led!
Vikali svi bi, usta svaka:
Čuvaj se, čuvaj tog se luđaka!
Zjene mu plamte, kosa mu laka
Vijori! Tripot oko' njeg' blijed
Od straha, krug načini cio,
Jer on je rajsko mlijeko pio
I jeo slatke rose med.

Pjesma je završila u trenutku kada sam pomislila da sam i sama stanovnica palače podignute u Ksanaduu. Bila sam ondje, to bih mogla prisegnuti i samome Kublaj-kanu. Sve zvukove jasno sam čula – cimbal, pjev, huk i bat, ugledala sam Kublaj-kana i osjetila

kako mu tijelom struji svijest o pozivu na rat. Bijesna što ostajem sama usred izgrađene slike, odložila sam Coleridgea i ponovno se prihvatila Pamuka. On me uvukao u ovu priču, zbog njega sam u svojoj svijesti izgradila Coleridgeov san pretvoren u pjesmu. Pamuk je, za razliku od mene, smireno obrazlagao.

Baš kad je zapisao stihove koji su i nama danas poznati, netko mu zakuca na vrata. Ustane da ih otvori: bijaše to neki čovjek iz nedalekoga grada Porlocka, stigao s namjerom da pregovara o novčanim dugovima. Coleridge ga se rješava što brže može i odmah se vraća za svoj stol, ali – tad uviđa da je nastavak pjesme u međuvremenu zaboravio; u sjećanju mu je ostalo samo njezino ozračje i tek pokoja riječ.

Posredno i neposredno izdala su me obojica. Ni jedan ni drugi nije mi rekao što se zbivalo s Kublaj-kanom i kakav je kraj nedovršene pjesme. Nepravedno je čitatelja ostaviti da traži i rekonstruira do pola pročitane priču. Ne želim zamišljati kraj – ni svoj, ni bilo čiji drugi. Početak i kraj dobivamo, a ono što je između njih stvaramo upravo zato da bismo izbjegli razmišljati o početku i kraju. Priču trebam! I uključenog pripovjedača. Nekoga o kome znam sve i ništa. Nekoga toliko velikog da mu svijet ne premašuje njegovu osobnu mjeru, a koji je ujedno još uvijek toliko čovjek da ipak stane u knjigu. Onako kako je u *Nevidljive gradove* Calvino ugradio Marka Pola i imaginarne gradove koje je Marko Polo opisivao Kublaj-kanu. Sâm Calvino kasnije je o *Nevidljivim gradovima* naglas razmišljao u svojim *Američkim predavanjima*.

Nevidljivi gradovi ostaju knjiga u kojoj sam izgradio fino izbrušenu strukturu koja ne pretpostavlja hijerarhiju, nego mrežu unutar koje je moguće pratiti višestruke veze i izvoditi mnogostruke i razgranate zaključke.

Mi smo pauci brojnih mreža. Neke od mreža čine ljudi. Niti tih mreža veze su koje nas povezuju, razvezuju i zavezuju. Neke su druge mreže putovanja, mjesta, stvari, kalendara i zbivanja. Jedna mreža ponekad sadrži dijelove ostalih mreža. Takve mreže susrećem u knjigama, na slikama i na fotografijama. Postanem li pauk takve mreže, svoju matičnu mrežu napuštam i gradim novu u kojoj prisluškujem. Niti te mreže čine dijelovi priče koja je prisluškivana tekstom ili slikom. Pripovjedač je samo posrednik i posve nevažan pauk mreže koja se izgrađuje pisanjem ili slikanjem o čvorištima – mjestima i likovima. Ponekad, nove mreže ne grade se čitanjem, slušanjem ili promatranjem nego pisanjem, slikanjem ili fotografiranjem. Tada se matična mreža u cijelosti ugrađuje u onu novu koja nastaje, a njezine niti trajno ulaze u nas, pauke pisce, i postaju dijelom naših sitnih, crnih tijela.

Danas sam ponovno poželjela prisluškivati. Ostati pritajena i imati sreću čuti priču koja bi me odvela iz matične mreže. Mreža mi je postala tijesna i tjera me izgraditi novu mrežu – knjigu. Ovaj put prisluškujem Marka Emilija Pola i velikog Kublaj-kanu. Oni su u Kublaj-kanovoj ljetnoj palači, zadubljeni u zemljovide gradova kroz koje je prošao Marko Polo. Doba je to u kojem Kublaj-kan vlada Carstvom, a trinaesto stoljeće od Krista privodi se svojem kraju. Moćan je, snažan, ali vremešan, i obojica znaju da će gradovi koje spominje Marko Polo za Velikoga Kana ostati nevidljivi. Diomiru, Izidoru, Doroteju, Zairu, Anastaziju, Tamaru, Zoru, Despinu, Zirmu, Izauru i mnoge druge gradove, osamdesetogodišnji Kublaj-kan vidjet će jedino očima svoga sugovornika.

Obično želimo baš ono što izmiče. Po tome se ne izdvaja ni Kublaj. Kublaj-kan posjeduje Carstvo, ali silno želi upravo ono što je izvan Carstva. Njemu su gradovi o kojima pripovijeda Marko Polo uistinu nevidljivi. Zato mora doznati sve što može o svome pripovjedaču i o onome što se nalazi u njegovim mislima. Na pri-

Jasna Horvat u šumi prisluškivanja

mjer, odakle potječe onaj koji mu donosi priče? Postoji li nešto u Markovu životu što je umaknulo kanovu pogledu?

Nedostupne pojave razbuđuju mu maštu, čine ga uznemirenim i kan postavlja pitanja. Ima li izvan Carstva još nevidljivih pojava? Je li Marko Polo susretao i neka druga nevidljiva stvorenja? Ako jest, gdje ih je najviše? Imaju li nevidljive pojave svoga kana ili nekog drugog vladara? Tko ih stvara? Od čega žive? Jesu li utamničene ili su slobodne? Imaju li čuvare, krvnike i uznike? Kakve su prema ljudima? Poštuju li ljudske zakone? Ljube li i umiru li zbog ljubavi?

Dok je Marko Polo zapisivao kanova pitanja, sjećanjem su mu se rojile vizije vila – nadnaravnih, rijetkih žena s rodne mu Korčule, iz Kraljevstva Hrvatskog.

Pitao je kana želi li slušati o njima. One ljube nečujno, dahom ovijaju izabranika, a misli i tijelo ispunjavaju mu ljubavnim porukama: – *Vilim te, vilim te, vilim te, vilim te...*

Kublaj-kan pozvao je sluge. Naredio je neka rasprostru jastuke i upale kandila s mirisima. Mongolske su noći duge, a misli u njima puste i ispunjene ružnim zvukovima. Dosadile su mu i njegove vidljive žene i vrijeme koje se odvija u ciklusima od dvanaest godina prurušenih u obličja životinja. Previše je on za sobom ostavio ciklusa, previše puta izgovorio imena godina poredanih u slijed od dvanaest životinja: Štakor, Vol, Tigar, Zec, Zmaj, Zmija, Konj, Ovca, Majmun, Kokoš, Pas i Svinja.

Kublaj-kan

Carski život uskratio mu je iluzije. Žudio je za novom misli, drukčijom od dotadašnjih. Želio je povjerovati da postoji žena koja juri šumama i strijelama ustrjeljuje divljač, a kada ne lovi, pjeva ili pleše u oblacima. Mogao bi ju razumjeti. Odolio bi njezinoj pjesmi i ona bi ga pustila bliže k sebi. Proricala bi mu, liječila bi ga, a kada bi umro, ona bi ga oživila. Kupao bi se u njezinu izvoru i od njezine snage i sam bi postajao jači. Njegovo tijelo ispunjavala

bi njezina vilinska ljubav i on bi strujao kao i svi oni kojima kola poruka vilovanja: – *Vilim te!*

Pozvao je Marka Pola neka se smjesti udobnije. Pred njima je godina dana u kojoj će mu Marko pripovijedati o vilama. Hoće li mu nakon toga dopustiti povratak u Kraljevstvo Hrvatsko? Ne zna još. On je kan, vlada beskrajnim Carstvom i svojim podanicima postavlja uvjete. Ustaje i obraća se Marku. Neka mu godinu dana pripovijeda o nevidljivim ženama iz Kraljevstva Hrvatskog. Ali neka pri tome misli na nešto posve drugo. Na što? Na primjer, neka misli na *magični kvadrat broja dvanaest*¹. I ne samo to. Neka mu na isteku godine potvrdi kako *magični kvadrat broja dvanaest* može živjeti u pakovoj mreži pripovijedanja o vilama, ali i u kalendaru kojim se u Kraljevstvu Hrvatskom godina dijeli na dvanaest mjeseci, a zodijak na dvanaest kuća. Želi li se vratiti svojoj kući, sve mu to mora utkati u mrežu priče koju će mu pričati cijele naredne godine. I neka u magični kvadrat smjesti nešto što ga podsjeća na dom i kuću.

Kublaj-kan mahne slugi i ovaj pred njega i Marka Pola pristupi s razvijenom pergamenom *magičnog kvadrata broja dvanaest*. Marko ju promatra i zbraja, prvo po redovima, zatim po stupcima, naposljetku po dijagonalama. Kako god zbrajao, uvijek dobiva dvanaest.

3	2	7
8	4	0
1	6	5

¹ *Magični kvadrat* magična je dispozicija cijelih, pozitivnih brojeva razmještenih bez ponavljanja po poljima jedne mreže. Broj n ustanovljuje red kvadrata i naziva se *bazom* ili *modelom*. Kvadrati trećeg reda imaju stranice po tri polja s tri znamenke. Zbrojevi polja magičnog kvadrata dobiveni po redovima, stupcima ili dijagonalama jednaki su nazivu *magičnog kvadrata*. U *magičnom kvadratu broja dvanaest* zbroj redova, stupaca i dijagonala jednak je broju dvanaest.

Marko Polo razgovara sam sa sobom. Što bi se tu trebalo dokazivati? Kvadrat je magičan, u to ne sumnja, ali magična je i svaka godina pred nama pa život ne provodimo u dokazivanju magičnosti njezinih dvanaest mjeseci. Magična je povijest koja se nalazi iza nas pa je ipak ne možemo utjerati u kvadrat. I što bi mogao ugraditi u taj kvadrat, a da ga podsjeća na Kraljevstvo Hrvatsko? Prvog hrvatskog kralja Tomislava?

Hrvatski kralj Tomislav

Kublaj-kan promatra pomicanje Markovih usana. Ne razumije ni riječ njegova hrvatskog jezika i zato ga ne ispušta iz pogleda. Uproje svoje sitne oči u Marka i one sijevaju iz mraka. Kublaj-kan dobro zna da s ljudskim govorom valja oprezno. Govoriti se može na više načina: u prazno, samome sebi, iza nečijih leđa i ravno u lice, ili ovako kako je to činio Marko, na nekom posve nerazumljivom jeziku.

Marko Polo savija pergamenu i stavlja ju za pojas. Očito, prihvatio je ponudu. Taj čuveni putnik istodobno će biti i *Šeherezada* i *Alf Layla* – arapski pisar iz 9. stoljeća koji je prvi zapisao *Šeherezadinu* priču. Pisari ne moraju biti tako uspješni kao što to moraju biti pripovjedači, no Marko Polo je putnik i zbog toga je uspješan

u pripovijedanju... On nije jedan od onih putnika koji uzalud putuju jer od svojih putešestvija ne znaju isplesti priču.

Kublaj-kan je opružen, zaklopio je svoje pronicljive oči i pretvara se kao da je nezainteresiran. Marko Polo opruža se nedaleko od Kublaj-kana, a u *Paviljonu svetog sna* narasta napetost. U toj napetosti Kublaj-kan zanemaruje sve ostalo. Za njega ne postoje ni podanici, ni pergamena zadjenuta o Markov remen, ni noć koja poliježe po *Paviljonu* i svima nama.

Šator Kublaj-kana

Možda mi se čini, ali osjećam i prisutnost vila. Kublaj-kan netremice promatra Marka Pola, Markova priča teče, a u očima Kublaj-kana smjenjuju se likovi hrvatskih kraljeva, opisi hrvatskih pletera, a zatim i oblici hrvatskih zemalja i gradova koje kan obilazi u mislima.

Povremeno se u njegovu oku pojavljuju vile, na trenutke se čak i pridiže, svi ostajemo bez daha jer, čini se, kan će poletjeti s njima. Kada se umiri, a Markovo pripovijedanje dobije staloženije note, kan zažmiri, ali lice, i uopće sve na njemu, potvrđuje – on ne spava. Ipak, svi se umire i Markov glas utihne. Veliki Kan traži

Hrvatski kralj Zvonimir

predah. On bdije i zamišlja jer želi sudjelovati, a za sudjelovanje mora biti svjež i odmoran. Uzimam blok i zapisujem: *Noć je duboka kao mudra misao, kan je umoran, a Marko napet i nemiran. Za razgovor je potrebno sudjelovanje, a za prisluškivanja pomno motrenje.*

PRVI RED

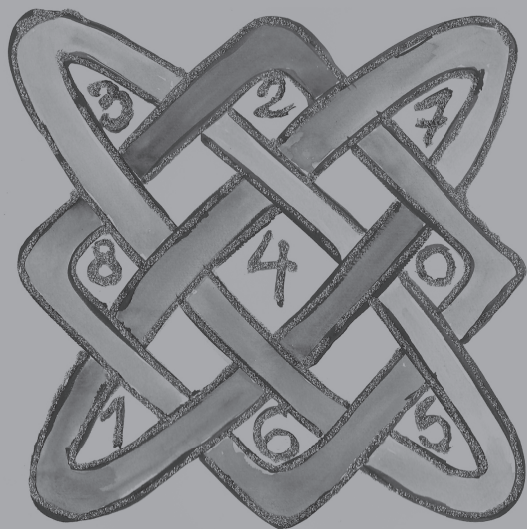

o prošlom dobu i vilinskim odlikama

Iza dažda bit će i sunca.

NARODNA POSLOVICA

3	2	7
8	4	0
1	6	5

Marko Polo sjedi uz Kublaj-kana u *Paviljonu svetog sna*. Ne razumije kako to kan provodi noći u stanju u kojem nije ni budan ni uspavan. Starost je, očito, teško iskušenje i Marko se često moli Bogu da ju ne doživi. Skrene pogled s kana, otpusti opasač i izvadi zadjenutu pergamentu. Razmišlja koliko je u pogodbi s kanom dobio, a koliko izgubio. Smije li u Kublaj-kanu tražiti prijatelja, možda čak i oca, ili mu je mudrije nastaviti po starom i držati se novih puteva i starih prijatelja? Da,